

АНИМАЛІСТИЧНА КАЗКА ЯК ВИД КАЗКИ

Коваленко І.Ю., Баранова С.В.

Сумський державний університет

У даній статті досліджено анімалістичну казку як окремий вид казки. Подано її чітку дефініцію. Проведено компаративний аналіз жанрових та сюжетних особливостей англійської та української зооказки, системи їхніх персонажів. На основі ілюстративних джерел описано композиційні аспекти анімалістичної казки. Зазначено актуальність і важливість подальшого вивчення даного жанру.

Ключові слова: народна казка, анімалістична казка, зооказка, зоотрадиція, зооперсонаж, жанр, сюжет.

Постановка проблеми. На думку багатьох учених, народна казка є підпорядкованою нормам багатомісячних традицій, а, з іншого боку, є відкритим і гнучким за своєю жанровою природою утворенням [4, с. 276]. Традиція фольклору виявляється у чітко встановленому змістові та жанровій формі народної казки, точно визначених ціннісних засадах.

Народна казка має фольклорно зумовлену форму, проте взаємодіє з іншими літературними жанрами, використовуючи їх складові та демонструючи велику кількість власних жанрів (казка-поема, казка-притча, казка-п'єса, казка-повість). До того ж, наявність невід'ємних компонентів народної казки (сюжетні колізії, конфлікт, казковий хронотоп) є обов'язковою у самій жанровій матриці будь-якої анімалістичної казки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народна казка – найдавніший жанр усної народної творчості. Вона є об'єктом наукових студій. Проте вивченням же анімалістичної казки займалися відносно небагато науковців, зокрема О. Тихомирова та Л. Скуратовська [5, с. 136], які обмежувалися рамками поетики народних анімалістичних казок, розглядаючи їх, в основному, не як казки про тварин, а як літературні твори в цілому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як результат, такий великий здобуток людства, як анімалістична казка, досі залишається поза увагою вчених. Даний вид народної казки є мало дослідженим у діахронії, не з'ясовано його зв'язок із іншими жанрами та видами казок, а також не проведено чітку паралель між національними особливостями англійської та української казки. Актуальність обраної теми пов'язана зі спрямованістю сучасних досліджень до особливостей формування мовної й концептуальної картин світу у різних народів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідити загальні особливості англійських і українських анімалістичних казок, а її завданнями – визначити різницю між анімалістичною казкою та іншими видами казки і встановити чітку дефініцію даного поняття; сформулювати можливі причини її виникнення та з'ясувати її жанрові та структурні особливості й композиційні модифікації.

Виклад основного матеріалу. Існує усталена класифікація казок за їх видами: чарівні (або фантастично-героїчні), соціально-побутові, анімалістичні та кумулятивні (як один із різновидів анімалістичних) казки.

У соціально-побутових казках йдеться про побут та стосунки людей, про що можна здогадатися з назви («Мудра дівчина», «Казка про дідо-

ву і бабину дочку», «The father's son»), у чарівних – про героїв, наділених незвичайною, значно гіперболізованою силою. Наприклад: *Як вийде на Дніпро мочити кожні (бо він – Кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою з Дніпри, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно [7]; А Оленка взяла та й сіла на лопату. А Телесик її шур у ніч. Та й снік її [8]; Jack at length got a cart-rope and cast it over the two heads of the giant, and drew him ashore by a team of horses, and then cut off both his heads with his sword of sharpness [9].*

Анімалістична казка – це вид народної казки, у якій головними героями є тварини, за допомогою яких автор алегорично показує людей, їх звички, характери, побут, негативні та позитивні риси. Метою таких казок є навчити чомусь людей, показуючи самих себе з боку за допомогою метафори: шляхом переносу образу людини на ту чи іншу тварину.

Так, у анімалістичних казках лисиця завжди символізувала хитру, підступну людину, наприклад, казка «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат»: *А лисичка бігла повз хатку та так нюхає носом; коли чує – пиріжки пахнуть. Підкралась до вікна тихенько, вхопила пиріжок моторненько та й подалась. Вибігла на поле, сіла, виїла мачок із пиріжка, а туди напхала сміттячка, стулила його та й біжить [10].*

Заєць – це боягуз, той, хто не завжди готовий постояти за себе, наприклад, казка «Лисичка і зайчик»: *Мене лисичка не хоче в хату пустити. Я її пустив до моєї хати, а вона мене з хати вигнала [11], сова номінує мудру, розсудливу людину, наприклад, казка «Сова», у якій головна героїня провчила старого діда, навчивши його поважати не лише свій вид, а й інших тварин.*

У часи, коли ще не було свободи слова та друку, автори могли виражати свої думки, іронізувати, виявляти незадоволення владою чи іншими конкретними людьми за допомогою метафори, алегорії, символів, за допомогою анімалістичної казки. Саме тому такий вид народної казки і став таким популярним.

Ще причину успіху даних народних творів можна пояснити тим, що з самого дитинства батьки намагалися навчити нас кращому, а тому анімалістична казка, така з першого погляду, проста та зрозуміла, вчила кожного з нас переживати за зайця, коли хитра лисиця хотіла його з'їсти, сміятися над нерозумними звірями, які

так вперто хотіли залізити в маленьку рукавичку тощо [1, с. 43].

Зооказка завжди була одним із найулюблених народних творів. Ще однією із причин її популярності були цікаві та прості назви, тому їх легко запам'ятовували та переказували. Наприклад, українська народна казка «Івасик-Телесик». Н. Кірілкова зазначає: «Другий компонент складного слова повинен обов'язково римуватися з першим, і в результаті його часткової десементизації, усталеність другого компонента є необов'язковою» [2, с. 125].

Анімалістична казка – це повноцінний та цілком самостійний вид народної казки, який безумовно заслуговує на увагу, адже саме завдяки їй ми можемо вивчати історію, соціологію в історичному аспекті, аналізувати політику минулого, фонетичні та лексикологічні особливості тощо.

Достеменно невідомо коли точно з'явилася анімалістична казка в Україні. «Курочка Ряба», «Рукавичка», «Коза-дереза», здається, існували завжди. Точно можна тільки сказати, що вона виникла в період уже розвинених суспільних відносин, що характеризувалися чітко вираженою ієрархічною розшарованістю народу.

Говорячи про англійську анімалістичну казку, то там вона виникла досить пізно, у середині XIX століття. До цього більш популярними у Великій Британії були притча та байка.

На початку XIX століття у Британії було написано багато авторських казок про тварин для дітей. У цих творах були вже присутні елементи фантастики (В. Роско, К. Дорсет та ін.) [6, с. 225].

Першим із цих творів є «The Butterfly's Ball, and the Grasshopper's Feast» В. Роска (1807). Потім так звану зоотрадицію підхопили Л. Керрол, Р. Кіплінг, Б. Поттер, О. Уайльд тощо, які (окрім Б. Поттер) почали писати свої твори не лише для дітей а й для дорослих, насичуючи їх символізмом та глибоким філософським змістом.

У «Книзі джунглів» Р. Кіплінг влучно передав через образи героїв книги саме ті ситуації, які можуть спіткати людину у повсякденному житті. Змій Каа – це мудрість та розсудливість, пор.: *It's like YOU said: you cannot trust ANYONE!* [12].

Бандерлоги – безрозсудні, дурні, дріб'язкові люди, пор.: *Thou has been with the Monkey People – the gray apes – the people without a law – the eaters of everything* [12].

Мати-вовчиця – образ мами, яка так чи інакше завжди права, яка щиро переживає наші проблеми, пор.: *No matter where you go or what they may call you, you will always be my son* [12].

Звичайно, анімалістична казка не виникла з нічого. Їй передували тотемічні міфи, пов'язані з прадавними мисливськими й аграрними ритуалами.

Проаналізувавши українські та англійські казки про тварин, можна виділити наступних персонажів:

1) птахи: «Як ластівка носила дітей через море», «Як горобець помстився лисові», «Чоловік, що розумів бесіду звірів», «Піддурена ворона» (українські народні казки);

2) комахи: «Кмітливий Джміль», «Метелик», «Тарантул», «Хрущ-мудрець», «Про комарика Зюзю» (українські народні казки);

3) звірі: «The King of the Cats» (англійська народна казка), «Бійка вовків із свиньми», «Вірний пес», «Вовк і кобила» (українські народні казки);

4) плазуни: «Змій і руська царівна» (українська народна казка);

5) земноводні: «Серенади жаб'ячої країни» (українська народна казка);

6) риби: «The Fish and the Ring» (англійська народна казка), «Чому риби мовчать» (українська народна казка);

7) казкові зооперсонажі (дракони тощо): «Tale about the Stolen Dragon» (англійська народна казка).

«Найпопулярнішими» тваринами є коти: «Пан Коцький», «Лис і кіт» (українські народні казки); кури: «Hen Saves the World» (англійська народна казка), «Курочка ряба» (українська народна казка); собаки: «Казка про собаку на ім'я Тобік» (українська народна казка); зайці: «Як заєць ошукав ведмедя» (українська народна казка); їжаки: «Кошик яблук ніс їжак» (українська народна казка); ведмеді: «The Night Passenger» (англійські народні казки); вовки: «Вовк і лисиця» (українська народна казка); миші: «Півник і двоє мишенят» (українська народна казка); леви: «Як миша віддячила левові» (українська народна казка).

Рідше можна зустріти носорогів: «How the Rhinoceros got his skin?» (англійська народна казка); змії: «Ворона і гадюка» (українська народна казка); коней: «Сліпий кінь» (українська народна казка); лелек: «Як лелека щастя приніс» (Українська народна казка); вівірок: «Дві вівірки» (українська народна казка); борсуки: «Два борсуки» (українська народна казка); бурундуки: «Як ведмідь і бурундук перестали дружити» (українська народна казка); галок: «Пригоди Галки Димарівни» (українська народна казка); леопардів: «How the Leopard Got his Spots?» (англійська народна казка); китів: «How the Whale Got his Throat» (англійська народна казка); тюленів: «The White Seal» (англійська народна казка).

Це свідчить про те, що українські та англійські автори надають перевагу, зазвичай, тваринам, які є типовими для їх країни, які є відомими, та про поведінку і вподобання яких знає кожна людина. Екзотичні тварини є специфічними для сприйняття і характерніші для англійської казки.

Як уже зазначалося, анімалістичні казки можна знайти й серед літературних казок про тварин, де існує певна закономірність принципів зображення зооперсонажів. Їх наділено психолого-поведінковою портретною та соціальною характеристиками.

Різні автори використовують характеристичні засоби по-різному: соціальні й сатиричні (в основному, в українських казках та у Л. Керрола) (наприклад, «Alice's Adventures in Wonderland», пор.: *I'm late, I'm late, for a very important date. No time to say «Hello, Goodbye». I'm late, I'm late, I'm late* [13], витончено портретні й поведінкові (Б.Х. Поттер, О. Уайльд) (наприклад, «The Nightingale and the Rose» О. Уайльда, пор.: *Here indeed is the true lover», said the Nightingale. «What I sing of he suffers: what is joy to me, to him is pain. Surely Love is a wonderful thing. It is more precious than emeralds than fine opals* [14].

Соціалізовані й динамічні рухливо-поведінкові дескрипції притаманні казкам обох країн (наприклад, українська народна казка «Цап та баран», пор.: *Був собі чоловік та жінка, мали вони чупа й барана. І були ті цап та баран великі*

приятелі – куди цап, туди й баран. Цап на горі по капустах – і баран туди, цап у сад – і баран за ним [15].

Сюжет англійських та українських народних анімалістичних казок є варіативним у кожному творі. За функціональним принципом виділено зооперсонажів, що відіграють у сюжеті роль протагоністів, антагоністів, медіаторів і фонових персонажів [3, с. 56-62]. Вони є основою будь-якої анімалістичної казки в обох мовах: уся сюжетна лінія та авторська прагматика будується навколо даних персонажів. Протагоністом виступає саме людина. Антагоністи та медіатори є більшими групами казкових персонажів у порівнянні із протагоністами.

Авторські твори є значно більшими за обсягом від фольклорних. Зазвичай, їх поділено на розділи (Л. Керрол, Р. Кіплінг). Часто анімалістична казка має чітку сюжетну лінію, але іноді автори порушують чітку лінійність, відходячи від канонів літературної казки.

Дані літературні твори можна поділити ще за принципом завершеності та відкритої кінцівки. Найчастіше, останній принцип зустрічається у байках (наприклад, українська народна байка «Вовк і ягня», пор.: *Вівці довго турбувались, все гудили вовка за його вчинки; а подать на його в суд побоялись, бо знали добре, що вовка виправдають, а вівця нещасна знову буде винувата* [16].

Кожен письменник намагається зробити свій твір особливим, тому спостерігаємо різноманітність локусів, персонажних особливостей та варіювання текстових структур.

Основну роль відіграють медіатори, які можуть бути не лише людьми чи тваринами другого плану, медіатором виступає і сама локація твору (наприклад, у «Мауглі» Р. Кіплінга, локус Джунглі уособлює всіх його жителів, його закони та правила, пор.: *The Law of the Jungle, which never orders anything without a reason, forbids every beast to eat Man except when he is killing to show his children how to kill, and then he must hunt outside the hunting grounds of his pack or tribe* [12]. *One of the beauties of Jungle Law is that punishment settles all scores. There is no nagging afterward* [12].

Дані складові створюють особливу ауру кожної казки, підкреслюють той чи інший жанр, у

якому написано твір. Іноді жанр казки набуває ознак параболи, нонсенсу, що і вплинуло на майбутній розвиток фентезі (як у казковій діалогії Л. Керрола, де передусе модус оповіді приховано-го авторського «я»).

У казці-притчі відчувається авторська присутність, хронотопні кордони можуть бути як розмитими, так і ні. Казка-оповідь, в основному, ведеться від імені автора (Р. Кіплінг «*Just so stories*», наприклад). Моральний урок у всіх вище названих казках буває як закритим, так і відкритим (як у байках, наприклад).

Якщо розглядати саму традиційну казку, то вона відрізняється від нетрадиційних. У перших сюжет розгортається у місті, селі, в домі, полі тощо (наприклад: «Як лисиця ночувала у людей», «Пан Коцький»), у других місце дії – це пустеля, джунглі, океан (наприклад, «*How the Whale Got his Throat*», «*The Jungle Book*»).

У традиційних казках є сталий амплуа, відкритий урок, немає синтезу культур та традицій, всі тварини – відомі народу країни (українська свиня, зозуля, вівірка тощо). У нетрадиційних казок звичаєм передусе синтез: крокодил, пантера, лев тощо, амплуа героїв може варіюватися до абсурдного (Чеширський Кіт Л. Керрола).

Висновки і пропозиції. Анімалістична казка – це вид фольклорної або авторської казки, у якій головними героями є тварини, за допомогою яких автор алегорично показує людей, їх звички, характери, побут, негативні та позитивні риси. Історія української зооказки сягає своєї давнини, натомість англійська анімалістична казка з'явилася приблизно у середині XIX століття, але набула широкої популярності серед письменників. Сюжет англійських та українських народних анімалістичних казок варіюється у кожному творі. Зооперсонажі відіграють у ньому роль протагоністів, антагоністів, медіаторів і фонових персонажів. Жанрові особливості анімалістичної казки можуть бути як сталими, так і змінними. Усе залежить від автора та його фантазії, здатності виходити за рамки можливого, що не дозволяє змінювати установлені канони казки.

Анімалістична казка – це широкий простір для науковців-філологів з точки зору дослідження її лексико-семантичних, граматичних та стилістичних особливостей.

Список літератури:

1. Братко В. О. Виховання любові до природи у процесі вивчення літературної казки / В. О. Братко // Всесвітня література та культура. – 2005. – Вип. № 3. – С. 43-45.
2. Кірілкова Н. В. Варіанти і трансформації традиційних номінацій анімалістичної казки / Н. В. Кірілкова // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології. – 2001. – № 9. – С. 125-128.
3. Проценко Ю. Л. Специфіка англійської літературної казки про тварин (XIX століття): автореф. дис. на отримання наукового ступ. кандидата філологічних наук: «Література зарубіжних стран» / Ю. Л. Проценко. – Харків, 2010. – 20 с.
4. Сорокотенко О. В. Літературна казка: порівняльні і типологічні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандид. філолог. наук: «Загальне мовознавство» / О. В. Сорокотенко. – Одеса, 1996. – 25 с.
5. Скуратовська Л. І. Лірика і правда (про книгу Євгенії Чернокової «Англійська лірика 1900-1920-х років і становлення модернізму») [Електронний ресурс] / Л. І. Скуратовська // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – № 4 (2). – С. 136-143. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl>
6. Jan Susina. A Feast of Fairy Tales / Jan Susina [електронний ресурс]. – New York: Children's Literature, 1992. – 225-229 pp. – Режим доступу: <http://muse.jhu.edu/journals/chl/summary/v020/20.susina.html>
7. Українська народна казка. Кирило Кожум'яка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/kyrylo-kozhumjaka>

8. Українська народна казка. Івасик-Телесик [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://providne.org/Українські%20народні%20казки/Івасик-телесик.html>
9. Joseph Jacobs. Jack the Giant-Killer [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.authorama.com/english-fairy-tales-21.html>
10. Українська народна казка. Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/lysyczka-sestryczka-i-vovk-panibrat>
11. Українська народна казка. Лисичка і зайчик. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://providne.org/Українські%20народні%20казки/Лисичка%20і%20зайчик.html>
12. Rudyard Kipling. The Jungle book [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.literaturepage.com/read/thejunglebook.html>
13. Lewis Carroll. Alice's Adventures in Wonderland [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://literature.org/authors/carroll-lewis/alices-adventures-in-wonderland/>
14. Oscar Wilde. The Nightingale and the Rose [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/NigRos.shtml>
15. Українська народна казка. Цап та баран [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky/cap-ta-baran>
16. Українська народна байка. Вовк та ягня. [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.google.com/document/d/1h6ulh40BzeqGBw_iF7vBv6DwiaDonkgB-ON3CKH3-G8/edit

Коваленко І.Ю., Баранова С.В.

Сумський державний університет

АНИМАЛИСТИЧЕСКАЯ СКАЗКА КАК ВИД СКАЗКИ

Аннотация

В данной статье исследована анималистическая сказка как отдельный вид сказки. Дано её четкое определение. Проведен компаративный анализ жанровых и сюжетных особенностей английской и украинской зоосказки, системы их персонажей. На основе иллюстративных источников описаны композиционные аспекты анималистической сказки. Отмечена актуальность и важность дальнейшего изучения данного жанра.

Ключевые слова: народная сказка, анималистическая сказка, зоосказка, зоотрадиция, зооперсонаж, жанр, сюжет.

Kovalenko I.Yu., Baranova S.V.

Sумы State University

ANIMAL FAIRY TALE AS A SEPARATE TYPE OF TALES

Summary

The article investigates an animal fairy tale as a separate type of tales. Its distinct definition is given. The comparative analysis of genre and plot peculiarities of the English and Ukrainian zoo tales and the system of their characters is carried out. On the basis of illustrative sources compositional aspects of the animal tale are described. The topicality and the importance of the further study are pointed out.

Keywords: folk tale, animal fairy tale, zoo tale, zoo tradition, zoo character, genre, plot.